

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC CONFERENCES

Book CLXXXIII

DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES

Book 43

STATE ORDER
SOVEREIGNTY IN THE ERA
OF GLOBALIZATION

PROCEEDINGS FROM THE SCIENTIFIC CONFERENCE
HELD ON FEBRUARY 8TH AND 9TH, 2019

Accepted for publication at the 2nd electronic meeting of the Department of Social Sciences, held on June 25th, 2019, after being reviewed by academicians Kosta Čavoški and Aleksandar Kostić

EDITOR

academician

ALEKSANDAR KOSTIĆ

BELGRADE 2019

ISSN 0354-4850

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXXXIII

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Књига 43

ДРЖАВНИ ПОРЕДАК СУВЕРЕНИТЕТ У ВРЕМЕНУ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

ЗБОРНИК РАДОВА СА СИМПОЗИЈУМА
ОДРЖАНОГ 8. И 9. ФЕБРУАРА 2019. ГОДИНЕ

Прихваћено за објављивање на II електронском скупу
Одељења друштвених наука, одржаном 25. јуна 2019. године
на основу реферата академика Косте Чавошког и Александра Костића

УРЕДНИК

академик

АЛЕКСАНДАР КОСТИЋ

БЕОГРАД 2019

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Лектор
Невена Ђурђевић

Фотографија на корицама
А. Димиријевић / РАС Србија

Припрема за штампу
Досије студио, Београд

Тираж: 400 примерака

ISBN 978-86-7025-837-2

Штампа
Планетиа принт, Београд

САДРЖАЈ

- 9 | Реч уредника
- 13 | Реч Владимира С. Костића,
председника Српске академије наука и уметности
- 15 | Коста Чавошки, *Поредак и сувереност*
- 25 | Драган Симеуновић, *Суверенитет као проблем у
времену глобализације*
- 47 | Јован Бабић, *Краљевства и царства: прилози анализи односа
између глобализације и суверенитета*
- 65 | Слободан П. Орловић, *Српски уставни поредак на размеђу
теоријоричног и практичног и права на самоопредељење*
- 87 | Владимир Н. Цветковић, *Државна сувереност и/или
национална безбедност (екстерне и интерне функције
концепта суверености)*
- 125 | Рајко Кузмановић, *Босна и Херцеговина – држава са
ограниченим суверенитетом*
- 135 | Миша Ђурковић, *Судска диктатура као инструмент
обновљене монроове доктрине*
- 157 | Будимир Кошуткић, *Енџел о немачкој суверености и
евројској безбедности*
- 187 | Горан Марковић, *Нормативно и стварно у теорији
народног суверенитета*
- 211 | Ирена Пејић, *Уставостворна власт у времену глобализације*
- 227 | Владан Петров, *Устав данас – шта је остало од
суверености уставостворца?*
- 243 | Тијана Шурлан, *Интернационализација уставног права
најам глобализације уставног права*
- 263 | Драгана Коларић, *Ius ripiendi и суверенитет државе
у време глобализације*
- 309 | Јован Ђирић, *Европски суд за људска права и глобализација*
- 329 | Тамаш Корхеџ, *Суверенитет, националне државе, националне
мањине, глобализација – Мађарска, Мађари у Србији, Србија*
- 355 | Борис Кривокапић, *Државна сувереност и међународно право
у ери глобализације*

РЕЧ УРЕДНИКА

Зборник који је пред нама садржи радове саопштене на скупу под насловом „Државни поредак: сувереност у времену глобализације“ који је одржан 8. и 9. фебруара 2019. године у Српској академији наука и уметности у организацији Одбора за филозофију и друштвену теорију Одељења друштвених наука САНУ. Овај скуп је последњи у низу од пет скупова у оквиру циклуса „Стратешки правци развоја Србије у XXI веку“ који захвата кључне области од стратешког значаја за свако уређено и просперитетно друштво. Претходни скупови и пратећи зборници, посвећени образовању, науци, култури и економији, заједно са овим скупом представљају целину која сведочи о томе како је део српске елите видео и разумео ове области и која је решења предлагао за проблеме са којима се оне данас суочавају. Самим тим, зборници произашли из ових скупова могу да се схвате и као својеврсно сведочанство о Србији на почетку XXI века.

Циклус ће већ следеће године бити поновљен истим редоследом области, чиме ће се, уколико успе да одржи континуитет, добити увид у промене не само у поменутих областима у распону од пет година већ и слика о временској динамици тих промена из којих би се могло наслутити да ли је реч о осмишљеном правцу њиховог развоја или, пак, о несистематском и хаотичном лутању без јасно постављених дугорочних циљева.

Сада, када је први круг овог циклуса завршен, јасно се указује међусобна повезаност области које су у њему разматране. Није могуће говорити о култури и науци без образовања, нити је могуће о овим областима говорити без економске компоненте. Најзад, оно што све ове области обједињује је, у добром и лошем смислу, оквир државе без којих оне не могу да буду уређене на ефикасан начин, нити је могућа њихова продуктивна комплементарност. Имајући ово у виду, чини се да је овај последњи скуп који је посвећен државном поретку, са нагласком на суверенитет у времену глобализације, сажео и јасно артикулисао већину проблема који су констатовани на претходним скуповима.

Садашње време је, као што се често наглашава, време транзиције. При том се у највећем броју случајева има у виду транзиција из једног друштвеног и економског система у други, кроз који су пролазиле

и пролазе земље Источне Европе. Ово јесте време транзиције али, рекао бих, време глобалне цивилизацијске транзиције која није географски одређена, нити ју је могуће свести на економске и уско политичке промене. Налазимо се пред завршетком једне епохе чији су трагови и даље у нашем сећању али новонастало окружење их више не препознаје. Налазимо се пред знацима нове епохе чије обресе назиремо, али их не разумемо. Променама су захваћени не само свакодневни живот већ и вредносни систем, однос према традицији, разумевање историје, однос према држави и њеном суверенитету. Доскорашњи цивилизацијски оквир је радикално напуштен, а нови још није створен. Налазимо се у „ничијем“ простору са нејасним координатама, у скраћеном временском хоризонту у коме су сви обрасци традиционалног понашања, вредновања и односа релативизовани. Укратко, налазимо се у нестабилној тачки пресека различитих историјских, економских, вредносних и технолошких вектора чије нам путање нису довољно јасне.

Иако није експлицитно на овај начин, стање описано у претходном параграфу било је могуће уочити и на досадашњим скуповима. Тако је, на пример, скуп посвећен образовању указао на упадљиве нејасноће када су у питању циљеви образовања у Србији, уз јасне закључке да смо сведоци деградације образовних стандарда. То је, међутим, тек део шире слике глобалних промена не само код нас, већ и у свету. Скуп посвећен науци показао је несналажење и неразумевanje глобалног положаја науке и њене суштинске повезаности са образовањем, али и са ширим геостратешким контекстом у коме се она схвата инструментално, са јасним политичким импликацијама поткрепљеним знатним финансијским средствима. Скуп на коме су размотрени проблеми културе у Србији, иако је његов фокус био на идентитетским аспектима културе, остао је, чини се, недоречен не само због тога што не постоји јасна свест о значају културе у поменутиим глобалним превирањима већ и због саме природе ове области чије су границе флуидне, а сам појам недовољно прецизно одређен. Најзад, на скупу посвећеном економији разматрани су проблеми запослености у Србији са јасним знацима радикалних промена на глобалном тржишту рада. Био је то скуп који је, чини се, најјасније указао на глобалне промене које су у току, са последицама које ће захваљујући новим технологијама у непосредној будућности у потпуности изменити цивилизацијски контекст.

Ако је претходна констатација о томе да се налазимо у транзицији епоха тачна, онда је разумљива симултаност промена у областима образовања, науке, културе и економије, са једне стране, и релативизација концепта државе са друге стране. Традиционално схваћена држава је

оквир у коме се у пресеку јавних интереса одређене заједнице формулише не само дневна и дугорочна политика у ужем смислу те речи, већ и све њене пратеће компоненте као што су образовање, наука, култура и економија, али и вредносни систем. Релативизацијом појма државе, а пре свега њеног суверенитета, нестају јасно омеђене границе интереса једне заједнице који се, често индукованом конфузијом, представљају као превазиђени, ретроградни и штетни по саму заједницу. Имајући то у виду, постаје јасније несналажење у свим сферама јавног интереса јер он сам постаје нејасан.

Ипак, глобализација је неизбежан процес јер је технолошки напредак укинуо просторне и временске границе. Све се наизглед одиграва у садашњем тренутку, без обзира на географске координате, што је новина коју досадашња историја не познаје. У таквом окружењу проток капитала, слободна тржишта, укидање свих могућих баријера, широко културно прожимање и тренутна комуникација изгледају као неслућени цивилизацијски напредак. И заиста, из такве перспективе државни суверенитет се чини анахроним и непотребним. Али, то је заблуда далеко опаснија од многих заблуда којима у ближој и даљој прошлости нисмо одолели. Не постоји слободан проток капитала, не постоје универзално слободна тржишта, а културно прожимање је најчешће једносмерно и неретко наметнуто. Наводне предности глобализације инструментализоване су непроменљивом суштином политичког и геостратешког деловања које је мотивисано интересима крупног капитала. Отуда не треба да нас изненади ако се прети санкцијама државама које у свом интересу ограничавају тржиште великим светским компанијама или постављају услове којим бране своје уже и шире интересе.

Релативизацијом појма државног суверенитета ствара се псеудо-правни оквир за несметани продор на циљана тржишта, али и могућност меког или тврдог усмеравања њиховог унутрашњег устројства у кључним сегментима који су били предмет претходних скупова у оквиру овог циклуса. Стога, када је реч о Србији, не треба да чуди драстична деградација образовања, одвраћање од фундаменталних истраживања у науци и усмеравање на практичне технолошке иновације, одсуство дугорочне стратегије у култури и систематско затирање уставна културе, деиндустријализација и довођење „страних инвеститора“ чији профит не остаје у земљи итд.

Радови саопштени на скупу и објављени у овом зборнику, иако сви обрађују проблеме суверенитета у времену глобализације, могу се поделити у две тематске целине. У првој се разматрају политички и геостратешки аспекти, док је друга целина посвећена правним аспектима

суверенитета и глобализације. Тиме шеснаест радова који чине овај зборник у великој мери покрива такорећи све аспекте проблема државног суверенитета и његове угрожености глобализацијом.

Желео бих, на крају, да се захвалим свим учесницима који су својим излагањима допринели да овај скуп, а самим тим и овај зборник, добију јасан тематски фокус. Организатори скупа дугују посебну захвалност проф. Ратку Марковићу на драгоценим сугестијама када је реч о избору појединих проблема које би скуп требало да обухвати. Најзад, овом приликом желим да се захвалим проф. Драгану Симеуновићу без чијег ентузијазма и несебичне помоћи организација овог скупа не би била могућа.

Александар Костић

РЕЧ ВЛАДИМИРА С. КОСТИЋА
ПРЕДСЕДНИКА СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ
НАУКА И УМЕТНОСТИ

Поштовани председниче Академије наука и уметности Републике Српске, поштовани часници и чланови Српске академије наука и уметности (САНУ), поштовани учесници овога скупа, госпође и господо, данашњи скуп је сам по себи кристално јасан. Имате наслове, имате предаваче: међутим, иза овог скупа крије се једна мала прослава, рекао бих један мали успех, или још боље успех амбициозне жеље која је пре шест, седам година (а сведок сам тог пута од самог почетка) започела у једном одбору Одељења друштвених наука. Идеја је била једноставна: САНУ има обавезу да буде присутна у сагледавању актуелног, савременог тренутка у различитим областима нашег живота. Примерено, јер смо дефинисани као највиша установа у области науке и културе, али се границе које би дефинисале те велике области заправо прилично преплићу, оне су некада нејасне, а једне без других дефинитивно не могу. И тада је била идеја да се направи први циклус, заправо нешто што би се сваке године одиграло у оквиру циклуса, чули сте од академика Александра Костића о чему се ради, који би обухватио пет великих области, и то овим редом: образовање, наука, култура, економија и државни поредак, са извесним фокусима у свакој од ових области, наравно.

Да ли смо када смо циклус започели са темом образовања веровали да ћемо успети? Да будемо искрени, постојала је између конференција посвећених образовању и науци једна латенца од преко годину дана. Тада се јавио мали црв сумње да ћемо негде посустати, јер је прилично тешко координисати све оне који су у овом науку учествовали; међутим, некако смо се тргли, састанци су се одржавали после тога један за другим и за сваком од конференција, што сматрам посебно значајним, остали су писани трагови. И ми данашњим, односно и сутрашњим скупом заправо затварамо први круг, први циклус. Свих пет тема је обрађено. Али, обрађено је само у првој итерацији. Идеја је заправо да ми наставимо без икакве паузе и да се поново, после пет година, вратимо на тему образовања, па потом науке, и тако редом, остављајући и даље писане трагове шта су неки мислећи људи у Србији сагледавали када су у питању ови заиста кључни аспекти живота наше заједнице.

Друго питање које се овде поставља је да ли је Академија била у стању да сама изнесе овакав подухват? Не, није. И то САНУ од самог почетка није ни крила. Академија то може да уради само уз помоћ озбиљних људи који се овим проблематикама баве и који о њима знају врло често и више од нас, односно наших чланова који су у блиским областима. Према томе, понудили смо простор да људи који одређене проблеме разумеју, о томе проговоре. Ово што изговарам може се проверити по списковима предавача. Други предуслов који смо поставили је да они који учествују у тим симпозијумима не буду нужни истомишљеници. Због чега би се истомишљеници окупљали, једни другима говорили оно у чему се међусобно слажу и због чега се међусобно препознају? Покушали смо да успоставимо једну просвећенију форму дијалога и један од комплимената организаторима ових скупова, ако могу ја да га дам као човек који је чак и од извесних учесника овог симпозијума дефинисан као „тек медицинар“, је да су и дијалози након предавања остали записани – да се ауторизују и да се види шта су људи који знају о чему говоре (а мислим да свако ко данас и сутра учествује зна о чему говори) изrekli у САНУ, где се нису слагали, где су биле евентуалне границе одређених неспоразума и како су они превазилажени. Мислим да је и то лековито за наше друштво – дијалог је очито могућ, без међусобног вређања и унижавања. Ја сам почео да губим наду да је тако нешто могуће, али на вама је да докажете да то јесте и да је ово само моја старачка мрзовоља.

Госпође и господо, за ову врсту ваше активности најтоплије вам се захваљујемо, јер помажете не само Академију, већ и ширу заједницу у разумевању кључних проблема. Ја вам се, кажем, захваљујем, али вас и уверавам да, без обзира шта ће бити у будућности, ова идеја остаје једна од кључних активности Академије, јер на тај начин ми још увек имамо неку врсту непрекинуте пупчане врпце са реалношћу. И на овоме ће сви који се будемо и ако се будемо питали, истрајавати. Организаторима честитам на свему што се овде данас догађа, али указујем да је и раније било неколико кључних састанака у САНУ. Ти састанци су имали за циљ да покушају да предвиде шта то будућност доноси свима нама? Нажалост, није било много заинтересованих. Када смо пак правили скупове о историјским интригама, међусобним сукобима, о причама које су биле увек на изванредан начин повезане са историјским тајнама и сенкама, сала је готово по правилу била испуњена. Негде смо колективно престали да будемо способни да се суочавамо са кључним питањима и проблемима и да о њима озбиљно разговарамо. Стога, ово што ви данас радите и што су радили ваши претходници у прве четири теме, рекао бих да има неку врсту пионирског значаја. И за друштво у целини, и за саму САНУ, посебно.

ЕВРОПСКИ СУД ЗА ЉУДСКА ПРАВА И ГЛОБАЛИЗАЦИЈА¹

Јован Ђирић

Уставни суд Републике Србије

Сажетак. Аутор у овом тексту даје кратку слику рада Европског суда за људска права из Стразбура. Он истиче да ова судска организација има веома велики значај на плану глобализације права када је реч о Европи. Аутор у том смислу констатује да се не може рећи да је глобализација негативан, исто као ни позитиван тренд у савременом свету. Она је једна нужност у свету који је у техничко-технолошком смислу, економском, али, пре свега, еколошком смислу данас повезанији него икада. Међународни судови, а ту спада и Европски суд за људска права, имају ту посебан значај и улогу. Најпре, грађани држава чланица Савета Европе сада могу да потраже „правду“ и ван граница своје државе, што је свакако добро. Друго, случајеви који су пресуђени пред овим судом, постају правило, закон за убудуће, чиме се остварује правна сигурност. Затим, судије које пресуђују долазе из других земаља, што је гаранција непристрасности, јер те судије нису подложне локалним утицајима. Наравно, овај начин рада има и својих слабости, а оне се првенствено тичу питања да ли судије из других земаља могу да схвате друштвено-економску и менталитетску реалност у једној земљи, поводом чијег случаја одлучују. Аутор даје приказ неколико карактеристичних случајева из Србије. Дајући и статистички преглед, Јован Ђирић закључује да су грађани Србије имали велики број представки Европском суду за људска права, али да их је тај суд у врло малом броју случајева усвајао. То даје легитимитет српском правосуђу и говори да је оно у највећем броју случајева радило по закону, те да паушалне констатације о корумпираности, нестручности и исполитизираниости српског правосуђа нису тачне.

Кључне речи: Европски суд за људска права; глобализација; Србија; правна сигурност; непристрасност судија; легитимитет националног правосуђа

Неоспорно је да постоји тесна веза између Европског суда за људска права из Стразбура и онога што називамо глобализацијом у сваком, па и у правном смислу те речи. Због тога треба посветити пажњу раду овог суда, имајући у виду тему глобализације. За Србију је то посебно важно из бар два разлога. С једне стране, ради се о релативно великом броју представки против Републике Србије пред Европским судом за људска права (у даљем тексту ЕСЉП), а са друге стране треба имати у виду и то да је одлукама овог суда из Стразбура Република

1 Овај чланак настао је као резултат рада на пројекту Министарства науке: „Казнена реакција у Србији као кључни елемент правне државе“, број 179051, којим руководи проф. др Ђорђе Игњатовић.

Србија, само у периоду 2015–2016. године, обавезана да на име одштете плати преко 3,5 милиона евра.²

Када се каже „глобализација“ онда то готово по природи ствари има негативну конотацију, отприлике као да кажемо „неоколонијализам“, јер се полази од тога да глобалну комуникацију у односима моћи карактерише једносмерност,³ а то би се могло протумачити у смислу да тај један смер увек иде од „Запада“ ка „Истоку“. Са економским и технолошким развојем пре свега Кине, али и Далеког Истока уопште, ствар би се могла тумачити и на другачији начин, у смислу да глобализација може ићи, те да у данашње време у све већој мери и иде, од „Истока“ ка „Западу“. Јасне су наравно асоцијације на то да као што је некада латински језик био средство којим је римска империја ширила своју колонијалну доминацију, тако данас енглески језик представља средство за колонизацију и ширење утицаја САД према другима. Међутим, ако и када и други (Кинези, Јапанци, Корејци пре свих) овладају енглеским језиком и новим технологијама, онда се више не може са сигурношћу рећи да је глобализација само једносмеран процес. Ако и када данас, са само једним кликом на компјутеру, просечан човек у било ком делу света може да уђе у библиотеке и знање Харварда или Оксфорда, оно што је тамо похрањено, или да са било које тачке света преко *Viber*-а пошаље фотографије на било коју другу тачку света, онда је јасно да је управо то оно што називамо „глобализација“ и да то није нешто што иде само у једном смеру, као и да има и те какве правне консеквенце, ако ништа друго, бар у смислу проблематике правне заштите интелектуалне својине. Но, проблема има још, а ми их у овом раду наводимо само неколико.

Глобализација је дакле сасвим логична последица развоја нових технологија и комуникација, али се, када кажемо „глобализација“, исто тако појављују и нови еколошки изазови. Глобализацију дакле не треба схватати само као облик својеврсног неоколонијализма којим богате и моћне земље намећу мањим и сиромашним земљама правила понашања, која ове нерадо прихватају, али на овај или онај начин бивају принуђене да их прихвате. Стандардизацију правила понашања уводе не само поједине земље, чак не толико ни саме појединачне земље,

2 Марко Сладојевић, Србија и Европски суд за људска права; издавач „Службени гласник“, Београд, 2017. стр. 12.

3 Зоран Аврамовић; – Где су границе глобализације културе? – у Међународном тематском зборнику радова: „Глобализација и десуверенизација“, Српско социолошко друштво; Институт за упоредно право; Филозофски факултет у Приштини, Косовска Митровица; приредили Владимир Вулетић, Јован Ђирић, Урош Шувковић, Косовска Митровица, 2013, стр. 11.

колико читав низ различитих међународних организација, савеза, пактова. Ту, пре свега, треба имати у виду УН, ЕУ, ММФ, ЦЕФТА итд.⁴ У суштини, овде се ради о томе да свако правно правило, закон, има особину да се изражава у универзалним, или квазиуниверзалним исказима, попут моралних норми, чиме право попут морала претендује на универзалност.⁵ Заправо, право није право ако не важи универзално, а када кажемо универзално, ми мислимо, пре свега, на ширем географском простору. Простору какав је управо простор Света Европе, на којем делује ЕСЉП.

Правна регулатива и њена хармонизација је у том смислу нужна последица глобализације. Правна и технолошка стандардизација су нужне, како за нормално функционисање саобраћаја⁶ тако и за давање адекватних одговора на савремене еколошке изазове, али исто тако и за нормалан и брз проток робе и услуга, те за функционисање нових информатичких и других технологија, тако да се унификација права појављује као нужност.⁷ Проблем је, међутим, у питању како донети правне норме које ће важити на широј територији од оне коју обухвата територија једне државе. Упркос томе што је данас веома развијен систем тзв. *Aqui Communautaire*-а, са различитим резолуцијама, директивама, препорукама, показује се да је за успостављање јединственог правног поретка на једној широј територији ипак неопходан и систем прецедентног права.⁸ У таквом прецедентном систему, поједини случајеви о којима се расправља и одлучује пред судовима постају правило, закон за убудуће. У том смислу, посебну пажњу изазивају Европски суд правде у Луксембургу, као и Европски суд за људска права из Стразбура (ЕСЉП), чије одлуке, пресуде, постају правило за убудуће.

Упркос томе што је нама у класичном континенталном правном систему у принципу стран систем прецедентног права какав постоји у

4 Рајко Кузмановић; – Право, правни стандарди и њихово нарушавање; – „Правна ријеч“, Бања Лука, бр. 35/2013, стр. 15–16.

5 Јован Бабић; – „Увод“ у зборнику радова: „Глобално управљање светом“, приредио Јован Бабић и Петар Бојанић; – Београд, Правни факултет у Београду и „Доције студио“, Београд, 2012, стр. 15.

6 И најзагриженији антиглобалисти сложиће се и прихватиће, тј. неће моћи да опонирају, да је нужно да саобраћајни знаци, без обзира на то о којој земљи се ради, имају исто значење: „обавезан правац“, „забрањено скретање“, „једносмерна улица“, „пешачки прелаз“.

7 Јелена Перовић;– Унификација као будућност уговорног права; – „Економика предузећа“ бр.5–6/2000, стр. 223–228.

8 О прецедентима као извору америчког права, на пример, видети код Јелене Теранић; Извори америчког права, – у зборнику радова: „Увод у право САД“, издање Института за упоредно право, приредио Јован Ћирић, Београд, 2008. стр. 33–37.

свом класичном облику у англо-саксонским земљама, показује се да је судска пракса и њено уједначавање данас од изузетно великог значаја и у класичном континенталном правном систему. Заправо, нити се данас англо-саксонски правни систем заснива само на прецедентима, нити континентални систем данас занемарује судску праксу. Тако је и у Србији, где се посебна пажња посвећује праћењу и уједначавању судске праксе, како на нивоу апелационих судова тако и на нивоу Врховног касационог суда, односно Уставног суда. Уосталом, управо је Европски суд за људска права у неким својим пресудама изрекао и то да је „на државама обавеза да организују своје правосудне органе тако да се избегне доношење различитих одлука у истоветним стварима.“ (Стефаника (Stefanica) против Румуније – 38155/902 од 2. XI 2010; односно Вриони (Vrioni) против Албаније – 2141/03 од 24. III 2009.) Тиме је Суд у Стразбуру посебно истакао значај (уједначене) судске праксе.

Судска пракса са својим системом прецедентног права и случајевима и начинима на који су ти случајеви пресуђени, има неке предности у односу на класичан систем, заснован на правним нормама донетим од стране класичног законодавца – Парламента. Ту треба имати у виду три основна елемента онога што називамо „правна држава“, а то је, како би то рекао Радбрух, „праведност, правна сигурност и ефикасност права“.⁹ Ефикасност, међутим, може постојати и у чисто полицијској држави, док је праведност идеолошка категорија која се другачије дефинише у социјализму, а другачије у класичној либерално-тржишној демократији.¹⁰ Остаје у ствари „правна сигурност“, као можда и најважнији супстрат, односно елемент „правне државе“. У том смислу, систем доношења закона и правних норми у класичним парламентима, не мора бити демократски, јер се заснива углавном на тренутној парламентарној већини, а то по природи ствари подразумева променљивост, која најчешће зависи од неких ванправних, демагошко-популистичких фактора. Није већина, парламентарна или било која друга, та која је увек у праву,¹¹ већ често може бити и сасвим супротно. Зар пример Хитлера и нацистичке Немачке то не доказује?¹² Треба рећи и то да је неретко већину лакше изманипулисати него појединца, а за тако неш-

9 Густав Радбрух; – Филозофија права, – (превод са немачког), Београд, 1980, стр. 120–121.

10 Ханс Келзен; – Шта је правда? – „Правни живот“ 12/1995.

11 Јован Ђирић; – Бројке и право; – „Ревизија за криминологију и кривично право“ бр. 2–3/2016, стр. 192–195.

12 Осим што је победио на регуларним демократским изборима 1933, Хитлер је у знатном делу своје владавине уживао или директну или индиректну подршку знатног дела (можда чак и већине) грађанства.

то постоје многи примери. Један од таквих случајева – примера је и суђење Сократу, када је порота која му је судила бројала преко 500 људи.¹³ У сваком случају, Парламент и парламентарна већина може бити нешто што је несигурније, нестабилније и променљивије него судска пракса. Једноставно речено, промена у саставу једног парламента може довести до промене читаве правне регулативе, док је тако нешто ипак знатно теже када се ради о систему који се претежно заснива на прецеденту и судској пракси, на ономе како су судови некада пресуђивали. Или, могло би се рећи и то да *VOX POPULI* није *VOX DEI*, већ да ипак треба више уважавати глас струке и науке.¹⁴ Глас суда и судија професионалаца у том смислу може бити знатно мање поводљив и знатно мање променљив него што је то случај са политичком и парламентарном већином, те се зато и показује да је за успостављање стабилности и правне сигурности, систем судских прецедената и судске праксе од врло велике, готово кључне важности.

Такав је управо систем Европског суда за људска права из Стразбура, који наравно има свој „закон“, а то је Европска конвенција о људским правима. Та конвенција је, међутим, релативно скученог обима, али зато широких формулација, па се показује да је ту најважније како су и на који начин те формулације протумачене у појединачним случајевима који су већ постали „закон за будуће“. Све то омогућује правну сигурност и сталност на дуге стазе, као нешто што је можда и најважније за глобализацију и уједначавање права као таквог, а нарочито оног дела који се односи на људска права. Класично тумачење једног писаног закона, односно оног што је написано на папиру, понекад може личити на бесконачне расправе у вези са тумачењем Библије, што опет може доводити до бројних и понекад непремостивих разлика.¹⁵ Чини се да са системом прецедентног права то у ипак мањој мери долази до изражаја, мада се, наравно, могу појавити слични проблеми и код тумачења појединих случајева, односно код тумачења да ли је и колико један случај сличан неком другом случају.

Тако се у ствари Европски суд за људска права из Стразбура појављује као својеврсни законодавац, који кроз тумачење појединих случајева и кроз пресуђивање у тим конкретним случајевима поставља правила и путоказе за будуће, за поступање домаћих судова, што је несумњиво позитивна ствар.

13 Henry Abraham; *The Judicial Process – sixth edition*; –Oxford University Press, New York, 1993. pp 171.

14 Зоран Стојановић; – Политика сузбијања криминалитета; – Нови Сад, 1991. стр. 54–55.

15 Коста Чавошки; –Тумачење и индивидуализација права зарад правичности; – „Правни живот“ 12/1995.

Друга позитивна ствар код Европског суда за људска права, састоји се у томе што је могућност ванправних, економских и политичких утицаја на рад и одлучивање судија овде смањена на најмању могућу меру.¹⁶ Судије које пресуђују у конкретним случајевима, измештене су из локалног друштвеног окружења, те је и могућност да на њих утичу локални медији, локални обичаји, локално схватање морала и локални политички и економски моћници, знатно смањена. Ако, на пример, о неком случају који долази из Србије треба да одлучују судија из Португалије, Ирске, Норвешке, Литваније, итд., онда је јасно да, по природи ствари, они могу бити и независнији и непристраснији него судије из Србије, што наравно не значи да се не могу појавити и неки проблеми друге врсте. Ипак, то што пресуђују судије из других земаља јесте гарант објективности, непристрасности и независности, што је нарочито важно када се ради о земљама у транзицији, земљама које су тек недавно изашле из комунистичког периода.

Трећа позитивна ствар када је реч о Европском суду за људска права јесте свест обичних грађана да постоји једно тело које је изнад органа из локалних средина, па самим тим и изнад утицаја локалних политичких и економских моћника. То је заправо свест да нечија борба за остварење правде, ма како ми ту „правду“ схватали, неће наићи на препреке, на затворена врата, на врата која су затворена од стране локалне бирократије, локалних политичких и економских моћника. Све то повећава веру обичних људи у достижност правде, упркос томе што се понекад са једне стране налази „мали“, „обичан“ човек, а са друге стране они који су реално много моћнији, па понекад чак и сама држава.

С тим у вези, појављује се и четврта позитивна ствар у постојању и раду Европског суда за људска права, а то је позитивна ствар за саму државу и њено правосуђе. Једноставно речено, увек је добро да једна држава и њено правосуђе прођу проверу и контролу од стране независних и непристрасних институција, каква је управо ЕСЉП. Када не би било и такве „провере“, увек би остајала извесна сумња у неправедност појединих одлука донетих унутар једне државе. Овако, када ЕСЉП каже, донесе одлуку да људска права дотичног апликанта нису повређена, прекршена, то за једну државу и њене органе аутоматски значи да је и правни и правосудни поредак дотичне државе сасвим у реду, односно да је донета одлука сасвим у реду. ЕСЉП на посредан начин учвршћује поверење грађана једне државе у њен правни и правосудни

16 Утицај ванправних фактора на рад и одлучивање судова никако се не сме и не може пренебрегнути у сваком конкретном случају, али и уопште. О томе, Јован Ђирић; – Друштвени утицаји на казнену политику судова; – Београд, 2001.

систем. Другим речима, колико год грађани једне државе, подносећи представке суду у Стразбуру, изражавали неповерење у домаће право и судство, толико их тај суд може разуверити да нису у праву, већ да је домаће судство на добар начин „одрадило“ тај посао, односно пресудило дотични случај. У транзиционим друштвима, државама које су тек изашле из неких аутократских, комунистичких времена, постоји мање или више изражено неповерење у домаће правосуђе.¹⁷ Суд у Стразбуру има дакле и ту функцију „разуверавања“ домаћих грађана да је домаће судство корумпирано или да се налази под утицајем локалних политичара. Ово је веома важна, позитивна функција коју остварује ЕСЉП.

Наравно, на крају, али не као најмање важно, појављује се и позитивни утицај на плану увођења нових стандарда правно-политичке природе, у смислу ширења простора либерализма, слободе и демократије. Иако људска права и демократија јесу идеолошке категорије којима се може оправдати свако, па и најгоре зло,¹⁸ иако људска права могу бити изузетно згодан изговор за наметање вредности које су супротне традицији и идентитету једног народа, друштва и државе, те да чак могу бити и својеврсни *Casus belli*, тј. изговор за различите хуманитарне интервенције, односно вођење империјалних ратова,¹⁹ пресуде ЕСЉП на крају ипак воде позитивном циљу у виду ширења простора општељудских вредности, као што су достојанство човека, слобода, демократија и људска права. Или, да не идемо баш толико далеко у (дневну) политику, многе промене које су се догодиле у законодавству Републике Србије немају баш много везе са идеологијом и политиком, али је на њих утицао ЕСЉП. Помињемо ту само реформу која се у Србији догодила 2009, у области катастра и уписа права на непокретности.²⁰

Несумњиво позитивна ствар када је реч о пракси ЕСЉП је такође и инсистирање на образложењу судских пресуда. Сматра се, наиме, да је један од критеријума и стандарда правичног суђења то да пресуда мора садржати и одговарајуће, релативно исцрпно образложење, на основу чега се може закључити да је донета пресуда заиста праведна. То, међутим, не значи да суд мора да пише предугачка образложења у којима ће „одговарати“ на све наводе и једне и друге стране, но свакако је ово нешто што је од посебног значаја и за домаће (српско) правосуђе.

17 Monitoring the EU Accession Process: Corruption and Anti-corruption Policy, – Open Society Institute, Budapest, 2002, pp. 620.

18 Јован Бабић, Огледи о одбрани; – Београд, 2018. стр. 55–56.

19 Јован Ђирић; – Анти-хуманизам идеологије људских права; – „Социолошки преглед“ 1–2/2000.

20 Марко Сладојевић; – *op. cit.* стр.14.

У мноштву најразличитијих случајева који су разматрани пред судом у Стразбуру, пажњу заслужују и они који се тичу кршења презумпције невиности у кривичном поступку. Ту посебно треба поменути случај *Alenet de Ribemont v. France* бр. 15175/89. Радило се о тешком убиству које је изазвало пажњу шире јавности и одмах након хапшења осумњиченог Де Рибенмона, тадашњи француски министар унутрашњих послова организовао је конференцију за штампу на којој је рекао да је случај разрешен и кривац ухапшен. Суд је заиста након тога осумњиченом одредио притвор, али се убрзо испоставило да је тај притвореник невин, па је он и пуштен из притвора. Случај је на крају доспео до Стразбура, а француска држава је тврдила да овде не може бити речи о кршењу презумпције невиности, јер то кршење нису извршили правосудни, већ управни органи. ЕСЉП то није прихватио, већ је пресудио у корист Де Рибенмона, констатујући да је управо та конференција за штампу пресудно утицала да истражни судија и јавни тужилац одреде притвор,²¹ што је нешто што се може окарактерисати као исправно становиште. Осим тога, овај случај може сам по себи бити и добар оријентир и добар путоказ за домаће правосуђе, нарочито у ери тзв. таблоидног новинарства и онога што се назива „*Trial by media*“. Та пракса да се у медијима и на конференцијама за штампу крши нечија претпоставка невиности јесте нешто што је у Србији присутно, те поменути начин резоновања ЕСЉП-а, свакако треба имати у виду.

Суђење путем преседана, тј. раније пресуђених случајева, које је карактеристично за ЕСЉП из Стразбура, као и државе чланице Савета Европе које се налазе под јурисдикцијом тог суда, несумњиво је позитивно, пре свега по питању хармонизације права у свим европским државама, као и успостављања правне сигурности, али тај систем има и макар само један недостатак. Добар правник данас постаје онај који зна што је могуће више пресуђених случајева. Добар правник више не мора знати ни историју, ни социологију, ни економију, ни психологију, ни филозофију, па чак не мора суверено владати другим гранама права, осим оних којима се тренутно бави на директан начин. Теорија права се данас показује, нарочито у систему прецендената, као нешто што је мање или више небитно, непотребно. То наравно отвара и питање едукација нових генерација правника – треба ли они да уче било шта друго осим да меморишу случајеве који су решени у пракси?

21 Јован Ђирић; – Претпоставка невиности и Европски суд за људска права, – у зборнику радова: „Српско право и међународне судске институције“, уредио Јован Ђирић, издање Института за упоредно право, Београд, 2009. стр. 330.

Опште је позната ствар да се правда и правичност разликују од права као таквог, односно право врло често бива мање или више неправедно. Данас, међутим, то посебно може долазити до изражаја, јер добар, односно најбољи правник данас не постаје онај који размишља у категоријама правичности, већ је на неки начин компјутер који у својој меморији „поседује“ све случајеве које је пресудио ЕСЉП или неки други суд. Будућност, и то не тако далека, може се састојати у томе да се у тај и такав компјутер „убаци“ случај Милана и Николе из Србије и да тај компјутер врло лако и брзо пронађе да је исти такав, или сасвим сличан случај, већ решен у суду у Стразбуру, између Свена и Ерика из Норвешке, те да се тај случај догодио и да је пресуђен пре десетак година. Онда у таквој ситуацији нема потребе за било каквим додатним размишљањима о томе да ли је нешто праведно, делотворно, или адекватно, довољно је само то да се успостави математичка једнакост између случаја Милана и Николе са случајем Свена и Ерика. Међутим, може ли се баш увек успоставити математичка једнакост? Треба наине истаћи да се у медицини, на пример, каже да не постоје различите болести, већ различити болесници, што значи да се никада са потпуном извесношћу не може рећи како ће и на који начин реаговати два различита пацијента, са свим својим психо-физичким специфичностима и разликама.²² Исто би се могло рећи и када је реч о праву. Занемаривање индивидуалних разлика и специфичности и свођење човека само на број, односно медицинску или правничку дијагнозу, не само што дотичног човека обезличује и претвара у објект лечења или суђења, већ такав систем укида сваку креативност и лекару исто као и правнику. Та креативност понекад подразумева да се иде и поступа насупрот уврежених правила – стандарда, *Contra-legem* како би то рекли правници. Уосталом, да није било оних који су понекад поступали насупрот неких бирократски успостављених стандарда, човечанство никада не би постизало никакав успех ни напредак, ни у уметности, ни у технологијама, ни у медицини, па ни у праву. Уколико право сведемо само на то да изучавамо пресуђене случајеве – предмете ЕСЉП, онда право и пресуђивање компјутеризујемо и бирократизујемо, а правнике лишавамо сваке креативности.

Са друге стране, постоје и проблеми у вези са тумачењем, тј. разумевањем једног случаја, пресуђеног предмета. Ради се у ствари о питању да ли начин на који је један проблем – случај разрешен, пресуђен када је реч о Холандији, може бити адекватно примењен и у Јерменији, односно Србији, или Словачкој на пример. Ради се у ствари о питању да

22 Самуило Пејаковић; – Судскомедицинска експертиза; . Београд, 1986, стр.77–78.

ли општи економски, менталитетски, културолошки услови који важе у једној земљи, јесу слични и могу да буду применљиви и у некој другој земљи. Можда би Холандија могла да буде узор и путоказ у ком правцу треба ићи и када је реч о праву и када је реч о економији и када је реч о било чему другом, али, да ли би баш увек шематизовано требало гледати на ствари? Ако ништа друго, накнаде материјалне и нематеријалне штете треба да буду другачије одређене у Србији, а другачије у Холандији.

Један од добрих примера за оно о чему овде говоримо јесте тзв. суђење у разумном року. У Србији је недавно донесен посебан Закон о заштити права на суђење у разумном року и нема сумње да су интенције законодавца биле сасвим разумљиве и оправдане, имајући у виду то колико понекад одређени спорови у нашем правосудном систему трају. Но, морамо се запитати због чега ти спорови толико дуго трају, макар понекад. Понекад се ради о неким сасвим бизарним, али за Европљане потпуно несхватљивим, стварима и проблемима. На пример, немогућност уручења позива за суд, било за сведочење, било за саслушање. Зашто долази до те немогућности? Зато што знатан број грађана не живи на адреси на којој је пријављен, а што је нешто што је у развијенијем делу Европе сасвим незамисливо. Зато што прво што адвокати науче своје клијенте и њихове рођаке јесте то да од судских позивара не примају никакве позиве, већ да их ако треба „чaste“, само да се позив врати у суд неуручен, па да се тиме, макар на извесно време, тај случај „развуче“. Наравно, речено на један уопштени начин, овде се ради о корупцији, али и тај фактор коруптивности и корупције треба узимати у обзир када говоримо о читавом систему. У сваком случају, ово је нешто што се тешко може замислити у неким другим европским земљама. Затим, ту је и проблем одуговлачења од стране вештака који, незадовољни тиме што им судови неуредно и са закашњењем исплаћују хонораре, одуговлаче, а ту је наравно и понекад неумесно и непотребно тражење допунских вештачења, којима опет прибегавају адвокати, без обзира на то што ће на крају то све платити њихови клијенти. Ту су наравно и непотребне противтужбе, а о захтевима за изузеће судија који такође воде одуговлачењу да и не говоримо. Понекад опет, клијент или његов заступник не дођу на рочиште или претрес, па онда улажу захтев за повраћај у пређашње стање, подносећи при томе уредно лекарско оправдање (опет фактор корупције на неки начин). Ту су и штрајкови адвоката, а једно време су биле актуелне и анонимне дојаве о подметнутим бомбама у судовима, што је такође доводило до одлагања рочишта или претреса. Све у свему, добар адвокат ће пронаћи хиљаду и један начин како да један спор продужи до у недоглед и то је нешто што не зависи ни од онога што пише у закону, а још мање од стандар-

да успостављених у Стразбуру или било где другде. Све ово нарочито може доћи до изражаја у кривичним предметима. Особа Х најпре у првом степену буде оглашена кривом, а онда, у другом степену, буде ослобођена кривице. Читав поступак траје неразумно дуго, али је јасно да би дотична особа неупоредиво лошије прошла да је поступак завршен у разумном року. Дотичну особу, међутим, ништа не спречава да добије задовољење, данас углавном пред редовним судовима, а до скора и пред Уставним судом, јер ми поштујемо стандарде ЕСЉП када је реч о суђењу у разумном року. Тако дотична особа бива двоструко награђена и тиме што је због дужине трајања поступка на крају боље прошла него што би иначе прошла, а и тиме што јој се исплаћује извесна новчана надокнада због дужине трајања поступка. Једноставно речено, да би се остварио било који „стразбуршки идеал“, па тако и идеал о суђењу у разумном року, потребно је претходно извршити читав низ различитих промена, реформи у многим секторима и сегментима друштва, најчешће у сфери економије. Јер, богатија друштва било који стандард и идеал, па тако и стандард и идеал „суђења у разумном року“, лакше остварују од оних сиромашнијих. То, међутим, не значи да постављеном идеалу не треба тежити.

Неколико случајева овде треба посебно поменути. Један је предмет *Дорић против Србије*. Ради се о једном чиновнику из Општине Вождовац који је добио отказ уговора о раду. Поступак у вези са тим по разним судовима трајао је 20 година и на крају је случај доспео до Стразбура. ЕСЉП утврдио је да случај није био тако тежак да би поступак толико дуго трајао, те да је поступак заиста прекорачио све границе „разумног рока“. Дорићу је због свега тога Суд у Стразбуру досудио, односно Србију обавезао да плати 3.500 евра.²³

У другом случају ради се о извесном Грујовићу, који је био ухапшен и стављен у притвор у Аустрији на основу међународне потернице, па затим изручен Србији. Било му је суђено због саучесништва у тешком убиству, неовлашћеног коришћења туђег возила и фалсификовања. На крају је осуђен на 20 година затвора, али је сам поступак у којем је он стално био у притвору трајао осам година. Одржано је 41 рочиште, од којих је 19 било одлагано, а чак шест пута је поступак почињао из почетка због промене састава суда и председавајућег. Српски Уставни суд је одбио његову жалбу, закључивши да је предмет био сложен и да је имао чак 1.000 страна, уз велику фотодокументацију. Међутим, ЕСЉП је сматрао да оптужено лице не треба да остане предуго у стању неизвесности, а онај који се налази у притвору налази се у стању неизвесности, те да је дотичном ипак било повређено право на суђење

23 Марко Сладојевић; – *op. cit.* стр. 125.

вара за обавезе које су предузећа у друштвеној својини произвела. Ове одлуке су врло значајне, а могло би се такође рећи и сасвим праведне и исправне. Тако, на пример, у предмету *Качајор њројив Србије* 2269/06 од 15. 1. 2008. Суд констатује да је дужник тренутно у власништву холдинг компаније чији претежни део чини друштвени капитал и да њим као таквим у великој мери управља Агенција за приватизацију, која је и сама државни орган, као и Влада, без обзира на то да ли је било покушаја званичне приватизације у прошлости. Суд (суд у Стразбуру) сматра да дужник (предузеће у друштвеној својини) не ужива довољно институционалне и радне самосталности у односу на државу, да би држава била ослобођена својих обавеза по Конвенцији. У предмету *Влаховић њројив Србије* 42619/04, Суд сматра да дужник, упркос чињеници да је посебно правно лице, није уживао довољну институционалну и оперативну самосталност у односу на државу, а што би државу ослободило одговорности према Конвенцији. Слично је речено и у предмету *Црнишанин* 35835/05, а у предмету *Глишовић* 16909/06, Суд каже да је он (Суд) „већ утврдио да је држава одговорна за дугове предузећа са већинским друштвеним капиталом“. Такође, у предмету *Кин-Сџиџ и Мајкић њројив Србије* 12312/05, Суд констатује да је држава обавезна да намири дугове друштвених предузећа утврђене правоснажном судском пресудом. У предмету *Агамовић њројив Србије* 41703/06 Суд сматра да је небитно да ли је стечајни поступак покренут пре или после ступања на снагу, односно након што је Србија ратификовала Конвенцију. Свакако је веома важан и предмет *Маринковић њројив Србије* 5353/11, где се каже да „недостатак сопствених средстава или немаштин дужника, држава не може да наводи као оправдање за неизвршење тих одлука“. Другим речима, у таквим случајевима држава је директно одговорна за дуговања предузећа којима управља, без обзира на чињеницу да ли је предузеће у питању у неком тренутку пословало као приватно предузеће. Штавише, чињеница да је држава продала велики део свог удела у предузећу приватном лицу, не може да ослободи државу од обавезе државе да изврши обавезу по пресуди која је настала пре продаје акција.

Таквих пресуда ЕСЉП против Србије у ситуацији стечаја друштвених предузећа, односно у ситуацијама када радници у тим предузећима нису могли да наплате своја потраживања у виду плата и других припадљности, има још доста и то је на крају утицало да и домаћи српски судови, укључујући и Уставни суд, почну да пресуђују у корист радника, односно у смислу да је држава одговорна за дуговања друштвених предузећа. Ово је несумњиво значајно и позитивно, јер да није тако, вероватно би и дан-данас ти радници остајали ненамирени

за своја потраживања. Односно, вероватно би и дан-данас у српским судовима, па и у теорији, долазило до натегнутих тумачења око правне природе друштвене својине. Заправо, друштвена својина би и даље егзистирала као таква, што би производило читав низ апсурдних ситуација. ЕСЉП је међутим својим одлукама „пресекао“ све те дискусије и учинио оно што је и правнички гледано најлогичније – фактички је друштвену својину прогласио за државну. То је, истина, довело до значајних обавеза државе према друштвеним предузећима у стечају, јер сада је држава, односно Министарство правде Републике Србије, обавезно да исплаћује неисплаћене зараде радницима друштвених предузећа у стечају, па је то нешто што и домаћи судови, укључујући ту и Уставни суд, поштују као принцип и правило. Посебан проблем који се отвара, или ће се тек отворити, јесу комерцијална дуговања – потраживања различитих привредних субјеката, друштвених и приватних предузећа према другим друштвеним предузећима, а што може изазивати бројне стечајеве и читав низ различитих проблема. Но, то је већ посебан проблем који показује колико је проблема произвео концепт „друштвене својине“ као такав.

Занимљиви су и случајеви који се тичу слободе изражавања. Помињемо овде предмет *Лепојић њројив Србије* 13909/05. Лепојић је био председник огранка Демохришћанске странке у Бабушници и он је у локалним новинама, у јеку предизборне кампање, у чланку под насловом „Насилнички председник“ написао, између осталог, како председник општине „сумануто“ троши новац грађана. Општински суд је Лепојића прогласио кривим за клевету и наложио му да плати казну у износу од 15.000 РСД, плус 11.000 за трошкове. Суд је у образложењу написао да Лепојић није доказао истинитост ове изјаве, нити да је имао оправдану основу да верује да је она истинита. Даље, сматрало се да се употреба израза „сумануто“ односила на менталну болест председника општине. Суд је због тога сматрао да намера писца тог текста није била да обавести јавност, већ да омаловажи председника општине. Окружни суд у Пироту је потврдио пресуду суда у Бабушници, а онда је председник општине поднео посебну грађанску тужбу за накнаду штете, којом је тражио 500.000 динара због претрпљених душевних болова. Општински суд је делимично усвојио ову тужбу и наложио Лепојићу да плати 120.000 плус 39.000 за трошкове. Случај је на крају доспео до Стразбура, који је у својој опсежној пресуди написао и то да чланак јесте садржавао одређени „јак“ језик, али да он није био произвољни лични напад и да је био усредсређен на питања од јавног интереса, а не на приватни живот председника општине. Суд је усвојио Лепојевићеву представку и прогласио његову представку која се тичала слободе из-

ражавања прихватљивом, те утврдио да је дошло до повреде Конвенције. Наложено је да тужена држава треба да исплати Лепојићу 3.000 евра надокнаде нематеријалне штете, плус 250 евра трошкова које је овај имао код тог Суда. Сасвим поједностављено речено, став суда у Стразбуру је у томе да су јавне личности, а то ће рећи пре свега политичари, као што је и председник општине у конкретном случају, дужни да трпе мало више од обичних људи. Јер, то је услов за обезбеђивање слободе говора и демократије у једном друштву.

Још један случај је из Бабушнице доспео до Стразбура,²⁶ а ради се о томе да је извесни Филипковић, порески инспектор и потпредседник Демокришћанске странке, на једном локалном скупу изјавио да председник њихове општине не може више да обавља ту дужност јер је про- неверио 500.000 немачких марака. Филипковић је и у првом и другом степену био осуђен, а ЕСЉП је у предмету *Филиповић њројив Србије* 27935/05 изрекао да слобода изражавања представља суштински темељ једног демократског друштва, те је констатовао директно и то да су границе прихватљиве критике још увек шире када је мета политичар.

У предмету *Бодрожић и Вулин њројив Србије* бр. 38435/05, случају који се везује за север Србије, за Кикинду, суд у Стразбуру је, уважавајући представку ове двојице грађана Србије изрекао и следеће: „Прибегавање кривичном гоњењу новинара за изнете увреде које покрећу питања од јавног значаја, треба сматрати сразмерним само у веома изузетним околностима. Сматрати другачије би новинаре заплашило у њиховом доприносу јавној расправи о питањима која утичу на живот заједнице и уопштеније угрозило штампу у вршењу њене важне улоге „јавног чувара“. Овакав став ЕСЉП има несумњиво вишезначан карактер, не само у правном, већ и у ширем друштвено-политичком смислу, те га у сваком случају треба посебно имати у виду.

У једном другом случају, чији је подносилац такође био Бодрожић – *Бодрожић њројив Србије* број 32550/05, ЕСЉП је заузео сличан став: „Иако штампа не сме да прекорачи одређене границе, посебно у вези са угледом и правима других, њена дужност је упркос томе да саопштава на начин доследан њеним обавезама и одговорностима, а што покрива и одређени степен претеривања, или чак провокације“ (позивање на случај *Далбан њројив Румуније* 28114/95). Бодрожић је извесног Ј. П.-а, у листу у којем је радио као новинар, назвао „фашистом“ и „идиотом“ – Ј. П. је покренуо кривични поступак против Бодрожића, а Бодрожић је на суду одбио поравнање, изјавивши на суду да не жели

26 Систем Европског суда за људска права показује да је Бабушница сасвим близу Стразбуру, што сматрамо сасвим позитивним.

да се поравнава са чланом фашистичког покрета, па га је Ј. П. тужио и због тога. Суд је Бодрожиха осудио на 15.000 динара кривичне новчане казне, плус 20.000 судских трошкова. После тога, Ј. П. је покренуо и парнични поступак и у том грађанском поступку добио одштету за претрпљени душевни бол у износу од око 500 евра. Бодрожих, међутим, није оспоравао тај парнични поступак пред Судом у Стразбуру него само кривични поступак у којем је оглашен кривим. Тражио је да му суд у Стразбуру додели обештећење, односно наложи Републици Србији да му она плати обештећење у износу од чак 10.000 евра, но Суд му је досудио само 500 евра.²⁷ Шта се на крају о свему може рећи: велики промет, никаква зарада – Бодрожих је од Србије добио 500 евра које је морао да да Ј. П.-у на име грађанске одштете за претрпљене болове. Међутим, Бодрожих је од државе, можемо слободно рећи, похлепно тражио 10.000, а добио је 20 пута мање. Вероватно је то један од најважнијих разлога због чега се грађани Србије релативно често обраћају Суду у Стразбуру. У питању је наивно веровање да ће се тамо у Стразбуру „обогатити“. Да ли их и колико у тој наивности охрабрују и адвокати, то је питање на које није тако лако пронаћи прави одговор.

Понекад је, међутим, суд у Стразбуру ипак бивао „издашнији“. Ту треба поменути случај извесног Милановића из Јагодине, који је био припадник религиозне групације – секте Харе Кришна, и који је својим необичним изгледом и понашањем изазивао више него знатнијељу својих суграђана. Међутим, Милановић је био изложен и физичким нападима, а након поновљених напада полиција је Општинском јавном тужилаштву поднела кривичну пријаву против непознатог учиниоца. Ипак, то није спречило нови напад, којом приликом је дотични Милановић убодеи ножем, а истим тим ножем му је на челу урезан крст. Доктори су о свему известили полицију која је поново поднела кривичну пријаву, али је недуго затим подносилац представке поново нападнут и цео поступак је поновљен без икаквог напретка у истрази. ЕСЉП је на крају пресудио да власти нису довољно предузеле да појединац не буде подвргнут злостављању од приватних лица. Милановићу је досуђена одштета, тј. Република Србија је обавезана да му плати износ од 10.000 евра плус 1.200 евра трошкова.²⁸ Суд је констатовао да је Милановић био жртва повреде члана 14 Европске конвенције о људским правима, који садржи одредбе о забрани дискриминације, а у вези са чланом 3 који забрањује мучење, нечовечно или понижавајуће

27 <https://www.vk.sud.rs/sites/default/files/attachement/Бодрожих%20против%Србије%20.pdf>

28 Марко Сладојевић – *op. cit.*, стр. 34.

понашање и кажњавање. Та пресуда објављена је у „Службеном гласнику“ бр.1/2011.²⁹ Одштета која је досуђена Милановићу је заиста знатно виша него што је досуђена Бодрожићу, али је тачно и то да је Милановић са претрпљеним повредама прошао неупоредиво горе, те имајући то у виду, можда би се могло рећи да се ни Милановић није баш много „обогатио“. У ствари, да се једном припаднику Харе Кришна секте, на пример у Немачкој, догодило оно што се догодило Милановићу у Јагодини, тај би и од стране немачког суда, али и од стране суда у Стразбуру, добио неупоредиво више од 10.000 евра, али исто тако треба рећи и да би један сацим „обичан“ суд у Србији, Милановићу досудио знатно мање од тих 10.000 евра.

Сви ови случајеви су по много чему парадигматични када је реч о предметима и апликантима који долазе из Србије. Због свега тога се овде чини корисним, макар само узгред, анализирати неколико статистичких података који говоре о Србији пред Европским судом за људска права. Након што је Србија приступила Конвенцији и Савету Европе 2003. године, 2006. је донета прва пресуда против Србије. Следећих година статистика је изгледала овако: 2007 – 14; 2008 – 9; 2009 – 16; 2010 – 9; 2011 – 12; 2012 – 12; 2013 – 24; 2014 – 18; 2015 – 17; 2016 – 21; 2017 – 26 и 2018 – 13 пресуда.³⁰ Укупно је против Србије донето 192 пресуде, а у највећем броју (72) радило се о заштити, односно кршењу права на имовину.³¹ У 64 предмета радило се о неизвршењу судских одлука, а у 42 случаја радило се о дужини поступка, односно повреди права на суђење у разумном року. У по једном случају радило се о повреди права на слободне изборе и права да се не буде суђен два пута, док се у два случаја радило о повреди начела забране дискриминације.

На дан 31. децембра 2018. пред ЕСЉП је било укупно 56.350 нерешених представки, поднетих од стране грађана из читаве Европе. Од тога је 1.800, односно 3,2% било из Србије. По том броју представки Србија се налази на деветом месту. На првом месту је Русија – 11.750 представки, Румунија – 8.500; Украјина – 7.250; Турска – 7.100; Италија – 4.050; Азербејџан – 2.050; Јерменија – 1.900; Грузија – 1.850; Србија – 1.800; Пољска – 1.300.

29 Љуба Слијепчевић; – Злочин мржње – домаћа и страна правна регулатива – Пракса Европског суда за људска права; – „Правни информатор“ бр.11 – новембар 2018. стр. 22.

30 Подаци су преузети из службе судске праксе Уставног суда.

31 Ту се у ствари у највећем броју случајева радило о оним радницима друштвених предузећа који нису наплатили своје плате, своја потраживања од друштвених предузећа у којима су радили, од друштвених предузећа која су отишла у стечај, па се онда држава, према ставу суда у Стразбуру, појављује као неко ко је дужан да намири та потраживања.

Бројеви не морају сами за себе говорити много о суштини евентуалних проблема у раду и функционисању српског правосуђа. Али, ови статистички подаци о броју поднетих представки грађана Србије суду у Стразбуру, као и број предмета у којима је Суд донео одлуку да су апликантима из Србије заиста прекршена нека људска права, указују ипак на две ствари. Прво, грађани Србије су релативно често склони томе да посежу за „тражењем правде“ у Стразбуру, што је последица или менталитета,³² или олакшаних обећања датих од стране адвоката, или пак вере да ће суд у Стразбуру путем неког „чаробног штапића“, разрешити ствар у њихову корист. Понекад је то била и вера, тј. нада да ће у Стразбуру зарадити неке велике паре, односно да ће им ЕСЉП досудити велику одштету. Вероватно да већина обичних људи – апликаната верује да ће им суд у Стразбуру досудити онолико колико досуђују „обични“ судови у Француској или Немачкој. Вероватно је то разлог због чега и апликанти из других, сиромашнијих, источно-европских држава тако често подносе представке ЕСЉП-у. Када се увере да ЕСЉП ипак не додељује баш толико много да се на томе може добро зарадити, вероватно је да ће се и број представки пред судом у Стразбуру смањити.

Са друге стране, сам број усвојених представки, а то је мање од 200 за преко 10 година, говори о томе да у суштини проблем кршења људских права у Србији и није баш тако велики и тако горући, како би се могло учинити, уколико се читају неки сензационалистички и исполитизирани медијски натписи. Јер, у дотичном периоду судови у Србији су одлучивали у неколико стотина хиљада предмета, те се број усвојених представки у Стразбуру може сматрати неком врстом статистичке грешке, поготову ако се одбију, односно ако се не рачунају представке због повреде права на суђење у разумном року, па на неки начин и оне ситуације које се тичу неисплаћених зарада радника друштвених предузећа у стечају. Дакле, упркос свим реформама, као и медијским притисцима, а пре свега олако изнетим констатацијама у којима је судство проглашавано некомпетентним, корумпираним и исполитизираним, анализа рада српских судова коју је фактички спроводио суд у Стразбуру, показује нешто сасвим супротно. Управо то давање легитимитета српском правосуђу је један важан задатак и циљ који је спроводио ЕСЉП на плану глобализације и хармонизације српског права са европским стандардима и правом.

32 Не можемо а да се овде не присетимо да је некада у грађанству егзистирала узречица, констатација: „Жалићу се до Маршалата!“ Можда је и овај садашњи, релативно велики број представки грађана Србије пред Судом у Стразбуру, као и релативно велики број поднетих уставних жалби, један реликт тог некадашњег времена.

О Европском суду за људска права из Стразбура написано је много књига,³³ те би у том смислу ова наша прича о глобализацији и Европском суду за људска права могла деловати сасвим штуро, а на неки начин и претенциозно, јер може ли се о једној оваквој великој теми испричати довољно на оволико мало страна, у овако сажетом обиму. Али, овај прилог треба ипак схватити тек као уводни део нечега што би била једна озбиљнија студија на тему глобализације и ЕСЉП-а.

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS AND GLOBALIZATION

Jovan Ćirić

Constitutional court of Republic of Serbia

Summary. In this paper the author gives a short view of work of European Court on Human Rights from Strasbourg. He points out that this judicial organization is of very big importance on the plan of globalization when it comes to Europe. The author then concludes that globalization cannot be seen as a negative, nor a positive trend in the contemporary world. It is a necessity in the world which, in the technical-technological, economic and, above all, ecological sense is more linked today than ever. International courts, including the European Court on Human Rights, have a specific importance and role. In the first place, citizens of states who are members of the European Council can now seek justice outside the borders of their country, which is certainly a good thing. Secondly, the cases that have been adjudicated in front of this court become a rule, a law for future times, by which legal security is accomplished. Furthermore, the judges who adjudicate come from different countries, which is a guarantee of impartiality, as those judges are not subjective to local influences. Of course, this kind of work has its weaknesses, and they mainly concern the question whether judges from other countries can comprehend the social-economic and the reality of mentality in the country from which the case they adjudicate comes. The author gives a review of several characteristic cases from Serbia. By giving a statistic review as well, Jovan Ćirić concludes that the citizens of Serbia have had a large number of applications to the European Court on Human Rights, but that this court has adopted these applications in a very small number of cases. This gives legitimacy to Serbian judiciary and confirms that it has worked by the law in most cases, thus approximate observations on the corruptness, incompetence and politicization of Serbian judiciary aren't correct.

Key words: European Court on Human Rights, globalization, Serbia, legal security, impartiality of judges, legitimacy of national judiciary

33 Осим већ помињане и овде више пута цитиране књиге Марка Сладојевића, треба поменути макар још само једну књигу Драгољуба Поповића; – Европски суд за људска права, издавач „Службени гласник“, Београд, 2017, укупно .211 страна.

